LIEPORIŲ 1-OJI GYVENVIETĖ

Birutė SALATKIENĖ

Lieporių gyvenvietė priklauso Lieporių archeologinių paminklų kompleksui, esančiam Šiaulių miesto P pakraštyje. Šį kompleksą sudaro V–VIII a. kapinynas ir dvi gyvenvietės – Lieporių 1, esanti į Š nuo kapinyno, ir Lieporių 2, 1993 metais atrasta apie 800 m į PR nuo kapinyno, R plento į Kelmę pusėje. Kapinynas buvo tyrinėtas 1987, 1990 ir 1991 m. (*ATL 1986 ir 1987 metais,* V., 1988, p. 114–116; *ATL 1990 ir 1991 metais,* V., 1992, d. 1, p. 117–122). 1-oji gyvenvietė tirta 1992–1998 metais (*ATL 1992 ir 1993 metais,* V., 1994, p. 64–73; *ATL 1994 ir 1995 metais,* V., 1996, p. 47–52; *ATL 1996 ir 1997 metais,* V., 1998, p. 90–99; *ATL 1998 ir 1999 metais,* V., 2000, p. 103–106). Lieporių komplekso tyrinėjimus nuo 1990 metų finansuoja Šiaulių miesto valdyba, o nuo 1996 metų prie finansavimo prisidėjo ir Lieporių bendrovė. 1992–1998 metais Lieporių 1-ojoje gyvenvietėje buvo ištirtas 2733 m^2 plotas.

2000 m. buvo toliau tyrinėta geležies lydymo verslo vieta. Buvo iškastos 167 ir 168 perkasos, kurias skyrė 1 m pločio kontrolinė juosta. Iš viso buvo ištirtas 125 m^2 plotas. Aptiktas 10–50 cm storio kultūrinis sluoksnis, 16 duobių, kalvės akmenų krūva, lipdytos keramikos, molio tinko, gargažių, akmeninių ir geležinių dirbinių.

Tyrinėjimui buvo pasirinktas plotas į V nuo 165 perkasos, tyrinėtos 1998 m. Iš ankstesnių tyrinėjimų buvo žinoma, kad kultūrinis sluoksnis aptinkamas tik pačiame lomelės dugne, todėl ir naujasis plotas neapėmė jos šlaitų.

Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis pasirodė 30–40 cm gylyje po armeniu. Armuo buvo storesnis 168 perkasoje, lomelės dugne, o į P pusę, lomelės šlaitu aukštyn, armuo plonėjo iki 30 cm storio, kol visai išnyko. Šioje gyvenvietės vietoje kultūrinis sluoksnis kuo nors ypatingu nesiskyrė nuo ankstesniaisiais metais tirtų plotų. Tai buvo tamsi, maišyta, minkšta žemė su degėsių ir suirusios organikos liekanomis, angliukais, rūdimis. Be minėtų priemaišų, kultūriniame sluoksnyje aptikta akmenų ir įvairių archeologinių dirbinių.

Kultūriniame sluoksnyje rasta nemaža įvairaus dydžio akmenų: nuo 3x5x8 cm iki 15x10x12 cm dydžio. Dalis jų buvo lauko rieduliukai, tačiau dauguma akmenų buvo skaldyti, apie pusė jų apdegę, kiti visai sudegę, trupantys. Akmenų buvo visame kultūriniame sluoksnyje. Pastebėta, kad 167 perkasoje smulkesni akmenys aptinkami viršutinėje kultūrinio sluoksnio dalyje, iki 50 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Čia jų buvo žymiai daugiau, nei gilesniuose sluoksniuose. Apatinėje kultūrinio sluoksnio dalyje ir įžemio paviršiuje gulėjo nemažai didelių lauko riedulių nuo 20x15x13 cm iki 38x35x30 cm dydžio. Panašaus dydžio buvo ir šiame gylyje rasti skaldytų akmenų fragmentai. 168 perkasoje skaldytų akmenų buvo visame kultūriniame sluoksnyje, o ypač daug jo apačioje, 70–80 cm gylyje.

Rūdžių priemaišų pastebėta ne visame tyrinėtame plote, o tik 167 perkasos Š dalyje ir 168 perkasoje. 167 perkasoje rūdžių buvo nedaug, jų sankaupos retos. 168 perkasoje rūdys pasirodė kultūrinio sluoksnio viršuje, jų buvo gausu per visą storį iki pat įžemio.

Molio tinko buvo rasta gana gausiai. Aptikta daug didelių 5x6x7 cm dydžio gabalų, tačiau pasitaikė ir visai smulkių trupinių. Molio tinko rasta visame tirtame plote, bet žymiai daugiau jo buvo 167 perkasos R pusėje, kur aptikta ir kelios vietos su trupinių koncentracijomis. Tik keli molio tinko trupinėliai pastebėti 168 perkasoje. Molio tinko masė daugeliu atvejų tanki, su smėlio priemaiša. Šie gabalai labai perdegę. Jų spalva svyruoja nuo rusvai pilkšvos, gelsvos, gelsvai pilkšvos ir rausvai rudos iki raudonos. Keleto gabalų molio masė buvo lengva, korėta, jie mažai degę, pilkšvai rusvi. Gali būti, kad tankesni ir daugiau degę molio gabalai nėra pastatų sienų tinkas, tačiau jų paskirties nustatyti nepavyko, kadangi nerasta nė vieno objekto, kuriam jie galėjo priklausyti. Visi molio gabalai gulėjo atskirai kaip suardytų darinių fragmentai.

Puodų šukių rasta labai nedaug, jos smulkios. Nepastebėta kokios nors tvarkos keramikos išsidėstyme. Tai tiesiog pavienės, smulkios puodų šukelės. Viena didesnė šukė priskirtina grublėtajai keramikai, o dar keletas – keramikai lygiu paviršiumi su gnaibytu ornamentu. Kitos šukės lygiu paviršiumi buvo neornamentuotos. Nemaža šukelių buvo labai smulkios, tad sunku nustatyti jų tipą. Toks mažas keramikos kiekis paaiškinamas tuo, kad tyrinėjame plote ir jo aplinkoje nerasta gyvenamųjų pastatų.

Tyrinėtame plote rasta 15 gargažių. Keletas iš jų buvo rudnių sienelių gabalai su prikepusiu šlaku, kiti – nubėgusios gargažės. Kiek daugiau jų rasta 168 perkasoje. Po visą kultūrinio sluoksnio storį gargažės pasiskirstę maždaug tolygiai. Nepastebėta, kad kuriame nors gylyje jų būtų daugiau, nei kituose. Atrodo, kad tyrinėtame plote gargažės mėtėsi atsitiktinai kaip šukės, molio tinkas ar kiti kultūrinio sluoksnio radiniai.

2000 m. iš viso buvo rastas tik vienas didesnis gyvulio kaulas ir keletas smulkių kaulų nuolaužėlių.

Pats stambiausias ir reikšmingiausias kultūrinio sluoksnio radinys buvo kalvės akmenų krūva. Šis pavadinimas buvo duotas stambiai akmenų sankaupai, aptiktai 167 perkasos R pakraštyje. Viršutiniai šios sankaupos akmenys pasirodė tiesiog po armeniu, pačiame kultūrinio sluoksnio paviršiuje, o apatiniai gulėjo įžemio paviršiuje. Krūvos aukštis buvo apie 40 cm. Akmenų sankaupos ilgis buvo 3 m iš P į Š, plotis – 2,3 m. Šioje sankaupoje buvo labai įvairaus dydžio (nuo 10x15x12 cm iki 37x35x30 cm) akmenys. Dalis jų buvo skaldyti, dalis apdegę, tačiau pastebėta, kad trečdalis akmenų buvo gludinti bei šlifuoti. Rasta nemažai šlifuotų akmenų nuolaužų. Be to, akmenų su apdirbimo žymėmis aptikta ir toliau – už 1–2 m nuo sankaupos. Iš viso tyrinėtame plote rasti 32 gludinti akmenys. 167 perkasos kultūriniame sluoksnyje buvo aptikta nemaža gludiklių – gražiai apdailintų akmenų su 2–4 plokščiais paviršiais, 12x10x15 cm ir panašaus dydžio, jų nuolaužų bei galąstuvų. Tokia didelė gludiklių koncentracija buvo pastebėta 1994 ir 1995 m., kai buvo tyrinėjamas kalvio žaizdras ir jo aplinka. Tada buvo padaryta prielaida, kad gludikliai buvo naudojami ką tik nukaltų geležinių dirbinių galutiniam apdirbimui – gludinimui, dailinimui, aštrinimui. 2000 m. tyrinėtas plotas buvo už 10 m į V nuo

1994 m. atrasto kalvio žaizdro, todėl taip pat skirtinas kalvės aplinkai.

Preparuojant anksčiau minėtą akmenų sankaupą, rasta 14 šlifuotų akmenų ir jų fragmentų. Iš jų dydžiu ir taisyklinga forma išsiskyrė 3 akmenys. Tai buvo keturkampiai, plokšti, suapvalintais kampais ir briaunomis, gražiai nugludinti akmenys. Vienas jų buvo 36x27x16 cm, antras – 26x17x14 cm, o trečias – 29x23x13 cm dydžio. Prielaidą, kad tai gali būti kalvės priekalai, patvirtino dr. J. Navasaitis. Visi jie buvo suskilę ar perskilę nuo karščio. Vieno iš jų du fragmentai gulėjo atskirai vienas nuo kito. Suskilę nuo karščio akmeniniai priekalai buvo išmesti iš kalvės į akmenų krūvą.

Be priekalų, akmenų krūvoje gulėjo ir kiti nebetinkami gludinti akmenys bei gludikliai. Dalis gludintų akmenų galėjo būti naudojami geležies dirbinių pasidėjimui gludinimo metu. Tokių gludintų akmenų matmenys: 14x14x8 cm, 17x11x8 cm ir pan. Dėl to, kad akmenų sankaupoje buvo daug darbui nebetinkamų kalvės akmeninių įrankių, ji buvo pavadinta kalvės akmenų krūva, kol jai dar nerastas tikslesnis pavadinimas. Ši akmenų krūva rasta už 10 m nuo kalvio žaizdro, todėl ji skirtina kalvės įrangai. Nebetinkami akmeniniai įrankiai į ją buvo kraunami, matyt, per visą kalvės gyvavimo laiką.

Peržiūrėdamas kalvės akmenų krūvoje buvusius gludintus akmenis dr. J. Navasaitis konstatavo, kad du iš jų gali būti sudužę akmeniniai kūjai. Vienas iš kūjų buvo padarytas iš granito, ovaliu, plokščiu 17 cm ilgio ir 11 cm pločio pagrindu, 12 cm aukščio, į viršų susiaurintas ir nusmailintas. Kitas kūjis kiek kitoks. Jis padarytas iš šviesiai rusvo lauko špato, taisyklingo keturkampio pjūvio, labai gerai nugludintas. Jo visi keturi paviršiai plokšti. Abu kūjo galai nuskilę, bet jo paskirtį liudija išskelti šonai tam, kad kūjį būtų galima tvirčiau pritvirtinti prie koto.

Tyrinėjimų metu 50 cm gylyje buvo rasti 2 galąstuvai, po vieną 167 ir 168 perkasose. Vienas jų padarytas iš rausvo granito, kiek netaisyklingas, keturkampis, plokščias, suapvalintų formų, 8x4, 5x2,3 cm dydžio. Kitas padarytas iš pilkšvo smiltainio, buvo ilgai naudotas. Du jo darbiniai paviršiai smarkiai įlinkę nuo ilgo galandinimo. Šis galąstuvas taip pat keturkampis, lygiagretainio formos, kiek apskilęs, 6x3,4 cm dydžio, 2 cm storio. Juo buvo galandami smulkūs geležiniai įrankiai.

Tyrinėtame plote buvo rasta 16 duobių. Visos jos išryškėjo įžemyje. 167 perkasoje P pakraštyje įžemis buvo kietokas geltonas smėlis. Jame rastos 6 duobės, išsiskyrusios tamsia spalva. Kai kuriose duobėse rasta angliukų. Duobės daugiausia seklios, plokščiadugnės, iki 15 cm gylio. Vienos iš jų gali būti pirminio žemės paviršiaus nelygumai, užsipildę kultūrinio sluoksnio žeme, o kitų seklių duobių paskirtis tiksliau nenustatyta. 167 perkasos Š pakraštyje ir 168 perkasoje įžemis buvo molingas geltonas smėlis. Šiame smėlyje randama nuosėdinės geležies rūdos – sferosideritų sankaupų ir atskirų konkrecijų. Čia dauguma duobių buvo gilesnės – iki 30–40 cm, banguotais nelygiais ar smailais dugnais. Tokio tipo duobių Lieporių 1-ojoje gyvenvietėje randama nuo pat tyrinėjimų pradžios, bet tik molingame geltoname smėlyje. Dar ankstesniais metais buvo konstatuota, kad tai sferosideritų

kasimo duobės. Tokio tipo duobių 2000 m. buvo rasta 10 (108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119).

Lieporių 1-ojoje gyvenvietėje 2000 m. tyrinėtos perkasos priklauso geležies lydymo verslo radinių plotui. Tai yra 1994 m. atrastos kalvės aplinka. Kalvės akmenų krūva, priekalai, gludikliai, galąstuvai ir kiti radiniai bus naudingi toliau tyrinėjant geležies lydymo verslą Lietuvoje.

Lieporių 1-osios gyvenvietės chronologijai patikslinti naujų duomenų 2000 m. tyrinėjimų metu neaptikta. Gyvenvietė datuojama IV–VIII a.

LIEPORIAI SETTLEMENT 1

In 2000 the area of 125 m² in Lieporiai (Šiauliai town) settlement 1 has been investigated. Further the investigations were carried out in the area of the artefacts of the iron casting business – surrounding of the smithy found in 1994. 10 excavation pits of the iron ore-spherosideroids have been found as well as the pile of stones of the smithy – collection of the smith's tools (stone anvil, whetstones and polishing tools). The chronology of the settlement is the 4th–8th centuries A.D.

KERNAVĖS VIRŠUTINIS MIESTAS

Dalia VAIČIŪNIENĖ

2000 m. buvo tęsiami Kernavės viršutinio miesto (Širvintų r.) tyrimai, pradėti 1998 m. (žr. *ATL 1998–1999 metais,* V., 2000, p. 131–134). Buvo ištirtas 100 m² plotas, kurio V siena ribojosi su 1998 m. tirto ploto R riba. Įžemis pasiektas 2,70 m gylyje. Sąnašinis sluoksnis yra 1,50–2,00 m storio. Palyginus su praėjusių metų tyrimais, sąnašiniame sluoksnyje žiestos keramikos, gyvulių kaulų ir radinių yra žymiai mažiau.

Ploto P pusėje, kultūriniame sluoksnyje atsidengė kiemo tęsinys. 2000 m. buvo ištirtas 17,11 m² kiemo plotas. Kiemas apjuostas beržinių ir pušinių kuoliukų tvora. Kuoliukai su žieve, nusmailintais galais sukalti į žemę. Kiemo Š tvora yra 1999 m. tirtame plote atsidengusios Š tvoros tęsinys. 1998 m. kaip tik tie kvadratai, kur, spėjama, turėjo būti tvoros tąsa, dėl lietingo oro ir gruntinio vandens užvirto iškastomis žemėmis ir nebuvo ištirti. Bendras ištirtos Š tvoros ilgis yra apie 18 m. Kiemo P tvora atsidengė ploto PR dalyje, jos fragmentas taip pat pastebėtas PV pusėje, už ploto ribų esančiame drenažo kanale. Ši tvora taip pat jungiasi su anksčiau tirtų plotų P tvora. Kiemo teritorijoje pastatų liekanų neaptikta.

Kultūrinio sluoksnio storis tyrinėtame plote buvo daugiau kaip pusė metro, jis padengtas skiedromis, šakelėmis, medžio žievėmis. Visa tai persimaišę su gyvulių mėšlu. Sluoksnis tamsus, riebus. Jame gausu gyvulių kaulų, dominuoja naminių gyvulių kaulai. Žiestos keramikos šukių šioje kiemo dalyje mažiau negu anksčiau tirtuose kiemo plotuose. Nesurastas nė vienas sveikas puodas. Puodų fragmentų kakleliai ryškiai ar nežymiai atlenkti. Šukės ornamentuotos bangelėmis, horizontaliomis linijomis. Molio masė pilkos, tamsiai pilkos spalvos.

2000 m. tyrinėjimų metu buvo rasta 140 vienetų radinių. Tarp jų nemaža dalis metalinių dirbinių ir jų fragmentų. Kaip